

PLASTICA ZOOMORFĂ CUCUTENIANĂ DE LA MIHOVENI – CAHLA MORII

DE

PARASCHIVA VICTORIA BATARIUC, SERGIU HAIMOVICI,
BOGDAN NICULICĂ

CUVINTE CHEIE: Mihoveni-Cahla Morii, Cultura Cucuteni, Plastică zoomorfă.

Așezarea de la Mihoveni – *Cahla Morii*, comuna Șcheia, județul Suceava a fost descoperită cu aproape trei decenii în urmă, în anul 1971, de către colegul Mircea Ignat, în urma semnalărilor făcute de elevii pe atunci Adrian Muraru și Dan Lăcătuș¹.

Cercetări arheologice sistematice au fost întreprinse în anii 1973, 1975, 1981, 1990, cu rezultate remarcabile², fiecare dintre cele patru campanii aducând noi date ce au îmbogățit cunoștințele noastre despre această așezare. Deși săpăturile arheologice sistematice au avut drept rezultat punerea în evidență a numeroase niveluri de locuire ocupând un segment important al pre- și protoistoriei din această parte a teritoriului est-carpatic, din rațiuni care nu au avut nici o legătură cu spiritul științific și rămase pentru cei mai mulți dintre noi obscure, stațiunea de la Mihoveni a fost exclusă din planul de cercetări arheologice al Muzeului județean Suceava. Condițiile de teren, cât mai ales faptul că așezarea este străbătută de două drumuri, unul dintre acestea fiind mărginit de maluri abrupte care se prăbușesc mereu în urma exploatării de către locuitorii din zonă a lutului necesar în gospodărie, au făcut ca situl de la Mihoveni să se găsească într-o permanentă stare de colaps, stare agravată și de împrejurarea că, într-o anumită perioadă, nu s-au întreprins cercetări arheologice sistematice. Situația, dificilă a cercetării arheologice de la Mihoveni s-a înrăutățit după anul 1990, când, în lipsa unei legislații explicite, noii proprietari ai terenului au interzis cu desăvârșire efectuarea săpăturilor sistematice și chiar a perieghazelor. De-a lungul timpului, deoarece nu s-au putut întreprinde săpături sistematice, au fost făcute frecvente cercetări de teren, pe parcursul întregului an, prilejuite atât de lucrările agricole, cât mai cu seamă de dese alunecări de teren, cercetări care au furnizat un valoros material arheologic, în sine, din păcate rupt de contextul de descoperire.

Cercetările perieghetice și săpăturile sistematice au pus în evidență, la Mihoveni, *Cahla Morii*, printre altele, vestigiile unei așezări nefortificate, aparținând culturii Cucuteni, faza B₁. Așezarea de la Mihoveni beneficiază și de două datări cu carbon radioactiv: HD – 14710, cu data de: 5162 ± 37 B.P. = 3212 b.c. = 3999 – 3970 CAL B.C.; HD – 14791, cu data de: 4890 ± 29 B.P. = 2940 b. c. = 3772 - 3646 CAL B.C.³

Au fost descoperite resturile a opt locuințe cucuteniene, precum și un bogat și diversificat material arheologic: unelte de piatră, silex și os, vase și fragmente de vase, atât din pastă grosieră, „de bucătărie”, cât și din pastă fină, simple și pictate, statuete antropomorfe și zoomorfe.

¹ N. Ursulescu și M. Ignat, *Cercetări arheologice în zona municipiului Suceava (paleoliticul și neoliticul)*, comunicare prezentată la sesiunea Institutului Pedagogic Bacău, noiembrie 1971.

² N. Ursulescu și P. V. Batariuc, *Cercetările arheologice de la Mihoveni (Suceava) - 1973*, în *Suceava*, V, 1978, p. 89-106; idem, *Așezarea culturii ceramicii liniare de la Mihoveni (jud. Suceava)*, în *SCIIVA*, 30, 1979, 2, p. 271-284; idem, *L' idole androgyne de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în vol. *La civilisation de Cucuteni en contexte europeen*, Iași, 1987, p. 309-312; idem, *Un nou tip de idol în cultura Cucuteni*, în *Codrul Cosminului*, 1 (11), S.N., 1995, p. 191-194.

³ C.M. Mantu, *Câteva considerații privind cronologia absolută a neo-eneoliticului din România*, în *SCIIVA*, 46, 1995, 3-4, p. 227.

Ne propunem prezentarea, în paginile care urmează, a statuetelor zoomorfe, întregi sau fragmentare, dar și a vaselor și fragmentelor de vase decorate cu protome zoomorfe, descoperite de-a lungul timpului, pe parcursul a trei decenii de cercetări, în așezarea cucuteniană de la Mihoveni, *Cahla Morii*.

De la început trebuie făcută precizarea că în așezarea cucuteniană de la Mihoveni, *Cahla Morii*, cele mai numeroase obiecte ce se pot încadra în ceea ce generic numim „plastica zoomorfă” nu au fost descoperite în cursul săpăturilor arheologice sistematice, ci au rezultat în urma cercetărilor de teren, prilejuate de lucrările agricole și alunecările de teren. Se cunosc și câteva excepții: un fragment de castron decorat cu o protomă zoomorfă, descoperit în anul 1975 în cuprinsul locuinței nr. 5 (fig. 5/5); o statueta zoomorfă fragmentară aflată în pământul de umplutură a bordeiului liniar ceramic nr. 2 (fig. 4/4), precum și o altă statueta, de asemenea fragmentară, găsită în 1990, lângă vatră, pe podeaua bordeiului medieval nr. 2 (fig. 4/7).

Pe parcursul celor trei decenii de cercetări arheologice în așezarea de la Mihoveni au fost descoperite 14 statuete zoomorfe, întregi sau fragmentare, reprezentând mamifere. Starea precară de conservare a unora dintre acestea, dar și stilizarea, uneori excesivă, fac ca stabilirea genului sau speciei să fie greu sau chiar imposibil de realizat.

Modelajul reprezentărilor zoomorfe descoperite la Mihoveni este departe de a fi unitar, unele statuete, care, fiind stilizate excesiv, pot fi considerate adevărate eboșe⁴, în timp ce altele se remarcă prin realismul tratării. Statuetele de la Mihoveni au fost lucrate, în marea lor majoritate, de artiști în adevăratul sens al cuvântului, chiar dacă nu în toate cazurile caracteristicile morfologice externe ale mamiferelor reprezentate au fost respectate în limitele unui tratat de specialitate, modelarea viguroasă, stilizarea sau prezența unor detalii semnificative sunt tot atâtea dovezi ale măiestriei artistice a celor care le-au creat. Iar dacă în execuția unor statuete se observă stilizări excesive, ce fac greu sau aproape imposibil de recunoscut animalul ce s-a dorit a fi figurat, din punctul de vedere al realizării artistice în general, reprezentarea nu are nimic de pierdut. Statueta fragmentară descoperită în anul 1990 pe podeaua bordeiului medieval nr. 2 (fig. 4/7) a permis efectuarea unor observații legate de tehnica de modelare a reprezentărilor zoomorfe. Modul în care este spartă statueta a permis să se observe că aceasta a fost lucrată în două etape: un miez masiv relativ inform, rămas cenușiu în urma arderii incomplete, peste care a fost așternut un strat de lut fin care a fost modelat în formă de mamifer⁵.

Dar este cert că, pentru cel care, acum cinci milenii, a modelat statuetele descoperite la Mihoveni – ca de altfel în toate așezările aparținând culturii Cucuteni – impresia artistică creată de „opera” sa nu avea prea multă importanță și poate, asemenea domnului Jourdin, făcea artă fără să știe. Meșterul care modela statuete – deși în multe cazuri era înzestrat cu un talent remarcabil – nu își propunea să realizeze opere de artă, ci obiecte sacre, de cult. Se urmărea ca statueta să sugereze animalul dorit, insistându-se asupra unor detalii ce caracterizează specia, precum modelarea bărbiei, a cozii sau a coarnelor, proprii bovidelor sau a coamelor zburliate de pe spinare în cazul mistreților, în schimb, organele sexuale externe erau nu întotdeauna figurate în poziția anatomică reală sau chiar lipseau.

Încă Hubert Schmidt a făcut observația, valabilă și astăzi că, spre deosebire de plastica antropomorfă, care prezintă particularități de formă și decor în funcție de fazele de evoluție ale culturii Cucuteni, formă dictată de un anumit „canon” respectat cu strictețe, propriu fiecărei etape⁶, în cazul statuetelor zoomorfe nu se poate vorbi de o diferențiere tranșantă pe criterii cronologice ori de existența unor anumite norme de reprezentare⁷, întrucât cele mai multe sunt forme concrete ale animalului respectiv.

Pasta din care au fost modelate statuetele zoomorfe nu este uniformă. Predomină pasta de bună calitate, cu nisip fin cernut, atent lustruită, caracteristică ceramicii pictate, alături de care se întâlnește și o alta, cu mult nisip, mai aspră. În cazul unor statuete din pastă fină au fost observate rare fragmente de cochilii de scoici,

⁴ Cf. împărțirii plasticii antropomorfe cucuteniene în figurine, sumar modelate, dintr-o pastă de calitate mediocră și prost arse și statuete, atent lucrate din pastă de bună și foarte bună calitate și bine arse. D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamț, 1997, p. 68-70.

⁵ *Ibidem*, p. 58-60.

⁶ H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau – Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932, p. 66; Vl. Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 89.

⁷ Analizând lotul de statuete zoomorfe păstrate în colecțiile Muzeului orașului Fălticeni, Dragomir Popovici distinge două variante tipologice: „figurine ale căror picioare, atât cele anterioare cât și cele posterioare, sunt unite, având probabil scopul de a susține figurina ca atare și apoi acela de a sugera picioarele animalelor reprezentate” și „figurine ale căror picioare sunt modelate separat, de obicei sub formă conică”. D.N. Popovici, C. Simiciuc, *Figurine din lut din vechile colecții ale muzeelor din județul Suceava (I)*, în *Suceava*, V, 1978, p. 562, pl. I, II. Considerăm că aceste diferențieri tipologice sunt inoperante, deoarece există statuete cu membrele anterioare nediferențiate, tratate asemănător unui suport și cu cele posterioare modelate separat, sub forma unor conuri. Cf. fig. 4/1-2. din lucrarea de față.

află accidental în nisipul folosit drept degresant, precum și cioburi pisate, unele dintre ele cu granulație medie. În pasta aspră, cu mult nisip a unei statuete au fost observate și posibile fragmente de amprente de spiculeț cât și o amprentă de sămânță nedeterminabilă⁸. Arderea statuetelor zoomorfe este, în cele mai multe cazuri de foarte bună calitate, în atmosferă oxidantă, dar se cunosc și statuete mai puțin bine arse. În cazul unei statuete este posibil ca după ardere suprafața să fi fost acoperită cu o culoare roșie, crudă.

Dimensiunile statuetelor descoperite la Mihoveni – *Cahla Morii* sunt diferite, întâlnindu-se piese aproape miniaturale, de 30-40 mm, altele medii, cu valori de 50-70 mm – cele mai numeroase – și chiar mari, atingând 90-110 mm.

În anul 1989, în urma alunecărilor de teren provocate de intemperii, în ruptura peretelui abrupt ce mărginește partea stângă a drumului care străbate așezarea de la sud spre nord, coborând spre râul Suceava, s-a conturat profilul unei gropi de mari dimensiuni, cu lungimea de aproximativ 2 m, marginea superioară aflându-se la circa 0,40 m adâncime față de nivelul actual de călcare, umplută cu pământ cenușiu prăfos. În pământul scurs din această groapă, de-a lungul timpului s-au recoltat numeroase fragmente ceramice din pastă fină, simplă și pictată, dar și aparținând speciei „C” cu scoici pisate și decor șnurat, două vase miniaturale pictate, numeroase fragmente de oase aparținând unor mamifere domestice, dar și sălbatice⁹, unelte de piatră, silex și os. În primăvara anului 1999 o porțiune din această groapă s-a prăbușit și în pământul rupt au fost găsite dispuse grupat, într-o suprafață de circa 0,30 mp, șase statuete zoomorfe, dintre care doar una era intactă, celelalte fiind mai mult sau mai puțin fragmentare.

Statueta întreagă a fost modelată dintr-o pastă fină, cu nisip cernut și granule de calcar apărute întâmplător în lut, prezentând suprafața atent lustruită. Arderea este de bună calitate, în atmosferă oxidantă. Statueta reprezintă un mascul de bour (*Bos primigenius*). Capul, masiv, are fruntea plană, ușor adâncită pe linia mediană, cu botul relativ scurt, în formă de piramidă, nefiind redată fanta bucală. Coarnele sunt foarte mari, chiar uriașe, recurbate, prezentând dubla spiră caracteristică lui *Bos primigenius*; linia inter cornuală de tip primigenoid este cu totul dreaptă. În spatele bazei coarnelor se află urechile, a căror pavilioane nu sunt conforme. Capul se continuă cu un gât foarte gros, aproape nediferențiat în raport de restul trunchiului, care apare relativ prelung. Pe gât și piept, în poziție aproape verticală, se găsește figurată bărbia¹⁰ destul de neconformă, o proeminență prelungă rezultată din ciupirea repetată – de patru ori – a lutului. Pe linia medio-dorsală se observă o ușoară concavitate, dar spre partea posterioară ea devine convexă, alcătuind într-un fel baza cozii, aceasta este lungă, dar nu cu totul conformă, subțindu-se către partea distală, însă neprezentând smocul tipic pentru genul *Bos*. Trunchiul se sprijină pe membre slab diferențiate, în sensul că se distinge, în general, doar un singur segment. Membrele anterioare au forma unor trunchiuri de piramidă, vârful fiind țesit pentru a forma o suprafață de susținere. Membrele posterioare sunt mai bine marcate, observându-se coapsa, dar partea distală este asemănătoare cu cea a celor anterioare. O ciupitură practică în lutul moale, pare a indica sexul masculin, situat totuși într-o poziție nefirească, aproximativ la mijlocul părții ventrale a trunchiului (fig. 1/1).

O altă statueta care în momentul descoperirii avea vârful coarnelor rupte, cel stâng mai mult decât cel drept, reprezintă, de asemenea, tot un bour, dar de data aceasta femel. Pasta din care a fost modelată statueta este foarte fină, cu nisip cernut și rare cochilii de scoică, atent lustruită, caracteristică ceramicii pictate. Capul, prevăzut cu coarne asemănătoare cu cele ale exemplarului mascul, dar fiind mai gracile și mai lungi, a fost figurat cu botul scurt, căscat, apărând foarte clar fanta bucală indicată de o excizie, cu nările sugerate de două orificii și cu ochii marcați prin două orificii circulare dar foarte mici. În partea posterioară a coarnelor se află urechile, triunghiulare, străbătute de câte un orificiu circular. Pe gât și piept a fost figurată bărbia, precum o nervură medio-sagitară, realizată prin ciupirea repetată a lutului moale. Trunchiul, cu puțin mai gracil și mai lung decât al piesei anterioare (este vorba de o femelă) prezintă partea cea mai posterioară a sa convexă, pe linia mediană continuându-se cu o coadă de asemenea neconformă, ușor mai lungă decât a exemplarului mascul. Membrele au fost modelate sub forma unor conuri de lut (fig. 2/3).

Cea de a treia statueta, descrisă în ordinea stării de conservare în momentul descoperirii, care după toate caracteristicile externe, pare a fi tot o femelă de bour, a fost modelată dintr-o pastă fină cu nisip cernut și rare cioburi pisate. Capul, cu un bot scurt fără fantă bucală prezintă coarne masive, cu mare anvergură, fiind tot

⁸ Informație dr. Felicia Monah, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁹ S. Haimovici, *Studiul arheozoologic al resturilor găsite în situl cucutenian de la Mihoveni, corelat cu figurine zoomorfe descoperite în aceeași stațiune*, în Suceava, XXVI-XXVII, 1999–2000, sub tipar.

¹⁰ Pliul longitudinal, pe linie mediană, de pe fața anterioară a gâtului, care are și caracter de sex, fiind mai dezvoltat la mascul, poartă denumirea populară de bărbie (în nordul Moldovei bărghie), dar uneori, după regiunea lingvistică și gușă ori salbă.

conforme lui *Bos primigenius*; în partea posterioară a acestora se găsesc urechile, modelate precum niște triunghiuri prin ciupirea lutului moale. Bărbia, plasată pe gât și până pe piept, a fost dispusă oblic. Trunchiul, prelung, se termină cu o coadă cu totul neconformă, fiind foarte scurtă și groasă. Membrele au fost modelate separat, sub forma unor conuri de lut – se mai păstrează doar membrul anterior drept. Statueta a fost arsă secundar, urmele focului observându-se pe spate, bărbie și membrul anterior drept și apoi spartă (fig. 1/2).

A patra statueta se află într-o stare de conservare precară – se păstrează doar capul, gâtul și pieptul cu bărbia caracteristică bovideelor, dar nu atât de marcată prin ciupirea lutului cât și o parte, dorso-anterioară a trunchiului și reprezintă, aproape sigur, tot un bour. Statueta a fost modelată dintr-o pastă fină, cu nisip cernut și a fost arsă secundar. Capul, cu botul scurt și gros, fără fanta bucală este prevăzut cu coarne masive, atât cât s-au păstrat, reprezentând cu probabilitate un mascul. În partea posterioară a coarnelor se găsesc urechile. Pe piept se află, reprezentată printr-un ieșind bine reliefat bărbia, dispusă de sus în jos, dinainte înapoi (fig. 2/2).

Cea de a cincea statueta, de dimensiuni mai mici decât cele ce reprezintă clar bouri, a fost lucrată dintr-o pastă fină cu nisip cernut și rare cioburi pisate. Capul, scurt și destul de bont, a fost prevăzut cu coarne foarte groase, linia inter cornuală marcată în parte apare clar dreaptă; în partea posterioară a coarnelor au fost figurate urechile, mici și neconforme. Proportional, trunchiul este masiv și îndesat, are pe gât și piept bărbia caracteristică bovideelor și se termină cu o coadă acum ruptă. Membrele au fost modelate separat, sub forma unor conuri de lut. Pe partea ventrală, în zona pelvisului apare clar o formațiune care poate fi scrotul, figurat sub forma unei proeminențe oval trunchiate (fig. 3/4). Bărbia modelată pe piept ne indică, de asemenea, că suntem în fața unui bovid. Aproape mai mult decât la toate celelalte figurine descrise mai sus caracterele morfologice, dar, mai ales, prezența scrotului ne indică faptul că avem de-a face cu un mascul de *Bos primigenius*.

Despre cea de a șasea statueta descoperită în groapa cu resturi menajere în anul 1999 este dificil de precizat ce anume mamifer s-a dorit a fi reprezentat. Modelată dintr-o pastă fină, cu nisip cernut, în care apar și rare cioburi pisate, statueta pare a fi mai degrabă o schiță, o eboșă menită să sugereze silueta unui patruped cu un corp masiv, realizată de un meșter mai puțin abil. Capul, astăzi distrus, pare a nu fi avut coarne puternice și se prezintă cu o formă rectangulară, continuându-se cu un gât gros. Trunchiul, susținut de membre să le spunem boante, cu rol de suport, se termină cu o coadă scurtă și groasă. Pe partea ventrală, aproximativ la mijlocul abdomenului, o proeminență pare să indice scrotul (fig. 3/1). Având în vedere că toate celelalte statuete descrise anterior și descoperite în groapa cu resturi menajere sunt reprezentări aproape sigure ale genului *Bos*, considerăm că și aceasta, deși se îndepărtează mai mult decât celelalte, morfologic și prin proporțiile corpului, este tot un *Bos*.

Celelalte statuete au fost descoperite, în cea mai mare parte, în urma cercetărilor de teren efectuate de-a lungul timpului. De dimensiuni miniaturale este statueta, fragmentară, descoperită în anul 1980 pe cuprinsul așezării de la Mihoveni. Statueta a fost modelată dintr-o pastă foarte fină, cu rare cioburi pisate, având suprafețele ușor prăfoase. Partea din față este masivă, membrele anterioare au fost tratate unitar, alipite asemenea unui suport rectangular, iar cele posterioare, diferențiate, modelate sub forma unor conuri, cu coada scurtă și groasă. Pe piept se distinge bărbia, caracteristică bovideelor. Penisul, abia schițat, este sugerat de o mică proeminență situată în imediata apropiere a bazei membrilor posterioare (fig. 4/1).

O altă statueta miniaturală, reprezentând cu probabilitate un bovid, a fost descoperită întâmplător în anul 1997. Statueta a fost modelată din pastă fină, cu nisip cernut. Capul, fragmentar, având botul conic, fără fantă bucală, cu coarne masive – cel stâng rupt – cu linia inter cornuală bombată, se continuă cu un gât gros și un trunchi ușor alungit. Pe gât și piept bărbia este abia schițată. Coada, neconformă, este scurtă și groasă. Membrele au fost modelate sub forma unor suporturi rectangulare (fig. 4/2).

În anul 1990 a fost descoperită, pe podeaua bordeiului medieval nr. 2 – datat la mijlocul sec. XIV – în imediata apropiere a vetrei, o statueta zoomorfă precar conservată, posibil spartă din vechime, deoarece muchiile rupturilor sunt netezite. Pasta din care a fost modelată această statueta este mai puțin fină, cu mult nisip, având suprafața aspră la pipăit. Arderea nu a fost uniformă, corpul statuetei prezentând în spărțură un miez cenușiu. Mamiferul a fost figurat cu partea anterioară masivă, trunchiul continuându-se cu un gât înălțat anterior, destul de bine delimitat de acesta. Membrele anterioare au fost redată sub forma unor conuri de lut. Pe partea ventrală, încadrată de câte o alveolare se află o proeminență, rezultată din ciupirea lutului moale, proeminență care, prin amplasamentul său, cu greu poate indica scrotul (fig. 4/7). Starea fragmentară a acestei statuete permite să se facă precizarea că ne găsim în fața reprezentării unui patruped masiv, probabil un bovid.

Două statuete descoperite în urma cercetărilor de suprafață par să reprezinte de asemenea bovidee, având însă trunchiul exagerat de alungit, starea lor de conservare făcând dificilă încadrarea ca specie a acestor mamifere.

Una dintre statuete, descoperită în anul 1988, a fost modelată dintr-o pastă foarte fină, în care se găsesc rare fragmente de scoică, provenite cu siguranță din nisipul folosit drept degresant, precum și cioburi pisate. Mamiferul figurat prezintă capul terminat cu un bot prelung, conic, fără fanta bucală, având coarnele cu baza îngroșată, în partea posterioară a acestora se află urechile, de fapt niște proeminențe triunghiulare. Gâtul, scurt și masiv – un caracter de bovideu – se continuă cu un trunchi alungit, la greabăn aflându-se o cocoșă modelată dintr-un „colac” de lut; trunchiul se termină cu o coadă ușor înălțată la bază, dar foarte scurtă. Membrele anterioare lipsesc, fiind rupte din vechime, cele posterioare sunt modelate separat, sub forma unor conuri (fig. 2/1).

Cea de a doua statueta, descoperită, de asemenea, în anul 1988 este fragmentară și reprezintă, după opinia noastră, tot un bovideu. Statueta a fost modelată dintr-o pastă foarte fină, cu nisip cernut, prezentând suprafețe prăfoase. După arderea de bună calitate, în atmosferă oxidantă, întreaga suprafață a statuetei a fost acoperită cu o vopsea roșie, crudă (?). Se distinge bărbia caracteristică bovideelor precum și coada relativ lungă, având vârful rupt (fig. 4/3). Ambele statuete au fost sparte din vechime, muchiile spărturilor fiind rotunjite, fapt ce sugerează că ambele piese au fost rulate.

Printre statuetele zoomorfe descoperite la Mihoveni, două par să reprezinte, după opinia noastră, berbeci.

Una dintre ele a fost descoperită în anul 1975, în pământul de umplutură al bordeiului liniar ceramic nr. 2. Statueta a fost modelată din lut cu mult nisip, cu suprafețe aspre la pipăit, iar arderea, incompletă, a avut drept rezultat pete gri și roșii. Capul, nediferențiat de trunchi, este prevăzut cu niște coarne ce par ușor arcuite – cel drept rupt – disproporționat de mari față de întreg. Trunchiul mamiferului, scurt și îndesat, abia schițat, se sprijină pe membre foarte scurte, încât abdomenul atinge direct substratul și se termină cu o coadă abia sugerată (fig. 4/4).

Cea de a doua statueta, considerată de noi ca reprezentând un berbec, a fost descoperită în urma cercetărilor de suprafață efectuate în anul 1983. Pasta din care a fost modelată această statueta are ca degresant nisip în cantitate mare, este aspră la pipăit și a fost amestecată cu pleavă și semințe de cereale, amprenta uneia dintre acestea fiind vizibilă pe suprafața piesei¹¹. Statueta este fragmentară, coarnele au fost rupte, lipsește membrul posterior stâng și o parte a cozii. Corpul mamiferului a fost abia schițat, insistându-se asupra unor detalii: capul cu botul prelung fără fanta bucală, coarnele masive, atât cât s-au păstrat - urechile sugerate prin câte o proeminență. Membrele anterioare se prezintă sub forma unui suport rectangular, situație care pare că se repetă și în cazul celor posterioare. Trunchiul, scurt și îndesat, cu părțile laterale clar convexe, se termină cu o coadă masivă, din păcate ruptă. Sexul, mascul, este reprezentat printr-o formațiune situată în regiunea pelvisului, pe linia mediană (fig. 4/5). Este posibil ca statueta să fi fost abandonată în așezare, deoarece coarnele, distruse din vechime au muchiile rupturilor netezite, ca și cum piesa a fost rulată.

În anul 1983 a fost descoperită, de asemenea în urma cercetărilor de teren, o statueta care pare a reprezenta un mistreț. Pasta din care a fost lucrată această statueta este aspră, cu mult nisip, iar arderea nu a fost tocmai uniformă, pe corpul mamiferului apărând pete de culoare cenușie. Cel care a modelat această statueta a dorit să reprezinte un animal care-și ține botul pe labe. Capul, cu botul lung și membrele anterioare au fost abia schițate, în schimb spinarea, cu părul zbârlit, a fost bine modelată, fără a fi întru totul conformă, cu înălțimea cea mai mare înspre trenul posterior. În zona trenului posterior proeminența care sugerează părul zburlit de pe spinare este întreruptă de o alveolare, iar partea dorsală se termină brusc, fără coadă, aceasta în măsura în care partea mai îngustă reprezintă capul (fig. 3/3).

În anul 1988 a fost descoperită o statueta zoomorfă, fragmentară, de mici dimensiuni, arsă secundar, căreia îi lipsește capul. Această statueta poate fi considerată drept o eboșă, lipsindu-i detaliile care să o individualizeze (fig. 3/2). O altă figurină de abia schițată, de asemenea de mici dimensiuni a fost lucrată dintr-o pastă fină, cu nisip cernut, bine arsă, de culoare cenușie, reprezintă un mamifer a cărui parte ventrală a trunchiului nu se sprijină pe sol (fig. 4/6).

La Mihoveni – *Cahla Morii* au fost descoperite și vase cu decor plastic: protome de animale și/sau torți-coarne și probabil un vas zoomorf.

Dificil de încadrat într-o categorie ceramică oarecare este descoperirea făcută în vara anului 1998 în pământul de umplutură scurs din groapa cu resturi menajere de unde provin și cele șase statuete de bovidee descrise mai sus. Este vorba de un fragment ceramic modelat dintr-o pastă cu mult nisip, aspră la pipăit, bine arsă. Fragmentul găsit, masiv, reprezintă partea frontală a unui cap de mamifer, cu două coarne scurte, groase

¹¹ Pentru semnificația prezenței în pasta unor statuete a fragmentelor de pleavă, a cerealelor sfărâmate și a făinii, cf. S.N. Bibikov, *Poselenie Luka-Vrubleveckaja na Dnestre*, în *MIA*, 38, 1953, p. 206-210, V. I. Markevici, *Pozdnetripol' skie plemena Severnoj Moldavii*, Chișinău, 1981, p. 155-156; D. Monah, *op. cit.*, p. 53, 206-207.

la bază și ascuțite – cornul stâng fiind rupt. Capul se continuă cu un trunchi gol la interior (fig. 5/2). După cum se prezintă fragmentul în cauză, ne este imposibil să ne pronunțăm dacă ne găsim în fața unei statuete reprezentând un bovideu sau un vas zoomorf.

În anul 1971, cu ocazia primei cercetări de teren efectuate la Mihoveni, care a dus la identificarea sitului de la *Cahla Morii*, a fost descoperit un vas crater de dimensiuni modeste, modelat din pastă cu mult nisip cu granulație medie și mare. Vasul, decorat pe buză cu alveole abia schițate prezintă pe gât trei protome de bovideu, posibil bucranii, încadrate de grupuri de linii în „V”, care, de asemenea, sugerează bucraniile. Pe diametrul maxim, plasat imediat sub buză, se găsește un cerc de mici alveole circulare (fig. 5/6).

În anul 1972 au fost descoperite întâmplător, grupate în zona de nord-est a așezării, mai multe fragmente ceramice aparținând speciei „C” cu scoici pisate în pastă și decor realizat fie cu șnurul, fie cu ajutorul unui instrument cu mulți dinți, ce amintește pieptenele. Un fragment de la un vas crater, având în pastă mult nisip cu granulație medie, a fost decorat pe buza înaltă și ușor evazată cu „pieptenele”. Peste decorul obținut cu „pieptenele” a fost modelat un cap de mamifer purtând coarne – bucraniu. Pe umărul vasului se află o friză de alveole (fig. 5/4).

În locuința cucuteniană nr. 5, fără platformă și având un contur circular delimitat de mari lespezi de piatră a fost descoperit un fragment de strachină din pastă fină, prăfoasă, prezentând în spărtură un miez cenușiu închis. Pe diametrul maxim al vasului a fost figurată cel puțin o toartă-protomă reprezentând silueta unui mamifer cu botul relativ lung și probabil coarne scurte și groase¹² (fig. 5/5).

În anul 1998 a fost descoperit în urma cercetărilor de teren un fragment de vas modelat din pastă aspră, cu mult nisip, cu o toartă perforată, toartă tratată precum un corn arcuit. Pe suprafața exterioară a cornului se disting două linii paralele, dispuse pe lățime (fig. 5/3).

Un corn de bovideu, fragmentar, cu zona pedicelului masivă, puternic arcuit a fost descoperit în anul 1991. Este dificil de a preciza dacă ne găsim în fața unui fragment de statueta reprezentând un bovideu, ori este vorba de o toartă protomă¹³ (fig. 5/1).

*

La Mihoveni cea mai mare parte a statuetelor zoomorfe a fost descoperită întâmplător, în zone unde, la suprafața solului arat nu se observă acele pete de chirpic și fragmente ceramice care în mod obișnuit ne semnalează amplasamentul locuințelor. Putem astfel să presupunem că aceste categorii de obiecte se găseau în strat, între locuințe. O excepție notabilă o constituie cele șase statuete întregi și fragmentare cât și vasul zoomorf (?), descoperite în anii 1998 și 1999 într-o groapă cu resturi menajere. Din cele șase statuete, doar una era întregă în momentul descoperirii, o a doua avea doar vârful coarnelor rupte, cea de a treia, care fusese arsă secundar prezenta membrul anterior drept atins de foc rupt, a patra, fragmentară și de asemenea arsă secundar fusese spartă în două, în timp ce ultima, sumar modelată, era efectiv zdrobită în mai multe bucăți. Și vasul zoomorf (?) – dacă într-adevăr este vorba despre un vas – fusese spart încă din vechime, deoarece muchiile spărturilor erau rotunjite. Fragmentare, purtând clar dovada că au fost sparte încă din vechime sunt și alte statuete descoperite în strat, dar și cea aflată pe podeaua bordeiului medieval nr. 2; este clar că această statueta a fost găsită undeva, pe cuprinsul satului medieval, care suprapunea așezarea cucuteniană și adusă în casă, poate pentru a servi drept jucărie.

Analizând starea de conservare a statuetelor zoomorfe de la Mihoveni – *Cahla Morii* și coroborând rezultatele acestei analize cu observațiile făcute cu ocazia descoperirii unor obiecte similare în alte așezări cucuteniene este posibilă observația că în cele mai frecvente cazuri ne găsim în fața unor piese mai mult sau mai puțin fragmentare.

Astfel, la Frumușica din cele 50 de statuete zoomorfe descoperite cele mai multe erau fragmentare¹⁴. La Hăbășești, doar 150 statuete din cele 420 găsite erau întregi sau se prezentau sub forma unor fragmente mari¹⁵,

¹² Fragmentul de vas, considerat a aparține speciei ceramice "C" a fost publicat de Ștefan Cucuș, fără acordul autorilor cercetării, în lucrarea *Ceramica de tip „C” din aria culturii Cucuteni, în MemAntiq, IX-XI, 1977-1979, fig. 8/4*. În articolul mai sus citat mai este publicat un fragment ceramic aparținând speciei „C” decorat cu protome, ca fiind descoperit la Mihoveni, fragment care nu provine din această stațiune; cf. Șt. Cucuș, op. cit., p. 70, fig. 8/5.

¹³ Referitor la problemele ridicate de protomele zoomorfe, cf. A. Nițu, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-eneolitică carpato-dunăreană, în ArhMold, VII, 1972, p. 9-96; idem, Vase zoomorfe cucuteniene, în Danubius, VI-VII, 1972-1973, p. 15-20*.

¹⁴ C. Matasă, *Frumușica. Village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie, București, 1946, p. 82*.

¹⁵ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești. Monografie arheologică, București, 1954, p. 422, pl. CXXIII, fig. 38-40*.

la Scânteia, din 85 de statuete doar una era întreagă, cele mai multe fiind sparte încă din vechime¹⁶, iar din cele 65 de statuete de la Trușești cele mai multe se află într-o stare mai mare sau mai mică de fragmentare¹⁷.

Dintre statuetele fragmentare, unele prezintă spărturi în părțile mai subțiri, precum ar fi coarnele, coada, membrele și este evident că ruperea acestor zone mai expuse s-a petrecut accidental. Alte statuete se găsesc într-o stare de conservare precară, fiind grav mutilate. Se vede clar că au fost sparte intenționat, după ce și-au pierdut caracterul lor sacru, de cult.

La Mihoveni această situație este bine pusă în evidență de cele șase statuete descoperite în groapa cu resturi menajere. Pentru noi este limpede că, în cazul a cel puțin trei statuete s-a voit și s-a realizat spargerea lor intenționată. Mai mult chiar, o statuță, înainte de spargere a fost trecută prin foc, urmele arderii secundare fiind și acum vizibile pe ambele fragmente păstrate.

În stadiul de astăzi al cunoștințelor noastre despre religia și practicile magice ale cucutenienilor este dificil de a preciza semnificația modelării statuetelor zoomorfe, cât și a unor practici la care erau folosite. Putem să ne aventurăm cel mult în domeniul ipotezelor.

S-a spus despre statuetele zoomorfe că ar putea reprezenta jucării pentru copii, apreciere care fost abandonată în favoarea ipotezei că aceste obiecte sunt piese de cult, legate de unele credințe și practici magico-religioase, potrivit cărora modelarea în lut a diverselor animale, fie domestice, fie sălbatice avea drept scop creșterea și înmulțirea acestora¹⁸.

Cum cele mai numeroase statuete zoomorfe descoperite în așezările cucuteniene reprezintă mamifere domestice, mai cu seamă tauri și berbeci, s-ar părea că această ipoteză să reflecte o realitate a epocii. Dar printre statuetele zoomorfe descoperite se întâlnesc și reprezentările unor câini¹⁹ ori ale unor animale sălbatice și ne referim la acelea care par să înfățișeze căprioare²⁰, bouri, vulpi²¹, urși²², șoimi²³, rațe²⁴ ori păsări acvatice care sugerează berzele²⁵, ba chiar și broșate țestoase²⁶. Dacă modelarea unor bouri sau căprioare, animale despre știm că erau vânată de locuitorii așezărilor cucuteniene putea fi dictată de dorința înmulțirii acestora, ne este dificil să explicăm prezența statuetelor de urși și vulpi deoarece este greu de crezut că o populație de agricultori își putea dori creșterea numărului unor carnivore care să le atace turmele deși unii autori au explicat prezența animalelor sălbatice sau a vaselor zoomorfe ca legate de rituri magice care să asigure succesul la vânătoare²⁷.

Despre statuetele zoomorfe modelate realist, figurând mai cu seamă tauri s-a spus că este imposibil de precizat dacă prezența lor se datorează unor practici magice sau au o altă semnificație²⁸. Nu este de exclus ipoteza că aceste statuete reprezintă divinitatea fecundatoare masculină, sau epifanii ale acesteia, taurul figurându-l pe acolitul masculin al zeiței feminine²⁹. După alte opinii, aceste statuete zoomorfe atestă strânsa legătură între Marea Zeiță și taur³⁰.

¹⁶ C.-M. Mantu, *Plastica zoomorfă a așezării cucuteniene de la Scânteia, (jud. Iași)*, în *ArhMold*, XVII, 1994, p. 161.

¹⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *Trușești. Monografie arheologică*, București-Iași, 1999, p. 533-534.

¹⁸ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 430; S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 102-103; Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului*, Cluj-Napoca, 1995, p. 147.

¹⁹ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 429; C.-M. Mantu, *op. cit.*, p. 162, fig. 1/10.; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *op. cit.*, p. 534, fig. 374/2,6-7; 375/12,14,18; 376/2,16.

²⁰ Posibil ca acele statuete fragmentare decorate pe întreaga suprafață a corpului cu șiruri de orificii să reprezinte căprioare. Cf. Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 429, pl. CXXIII/8,9.

²¹ *Ibidem*, p. 429, fig. 387/10.

²² C.-M. Mantu, *op. cit.*, p. 162, fig. 1/1; 2/1,4,8; 4/5.

²³ C. Matasă, *op. cit.*, p. 83, pl. LVIII/432.

²⁴ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 429, fig. 39/1.

²⁵ C. Matasă, *op. cit.*, p. 83, pl. LVIII/34.

²⁶ Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 430, fig. 40/3.

²⁷ Șt. Cucuș, *Două vase zoomorfe eneolitice, în Carpica*, 7, 1975, p. 7-14; M. Petrescu-Dîmbovița, *Probleme der Cucuteni-Kultur im Lichte der neue archäologischen Forschungen*, în *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 19, 1987, p. 25.

²⁸ D. Monah, *op. cit.*, p. 209.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ V.I. Marchevici, *op. cit.*, Chișinău, 1981, p. 155-156.

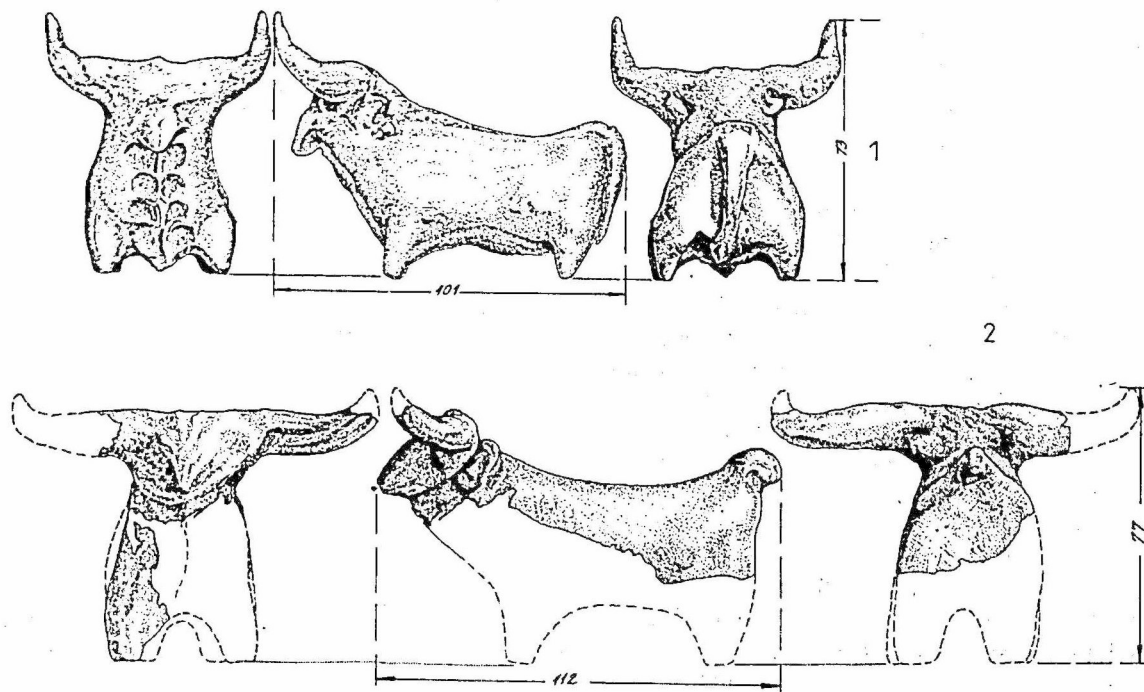

Fig. 1. Statuetă înfățișând un mascul de bour (1); statueta înfățișând o femelă de bour (2).

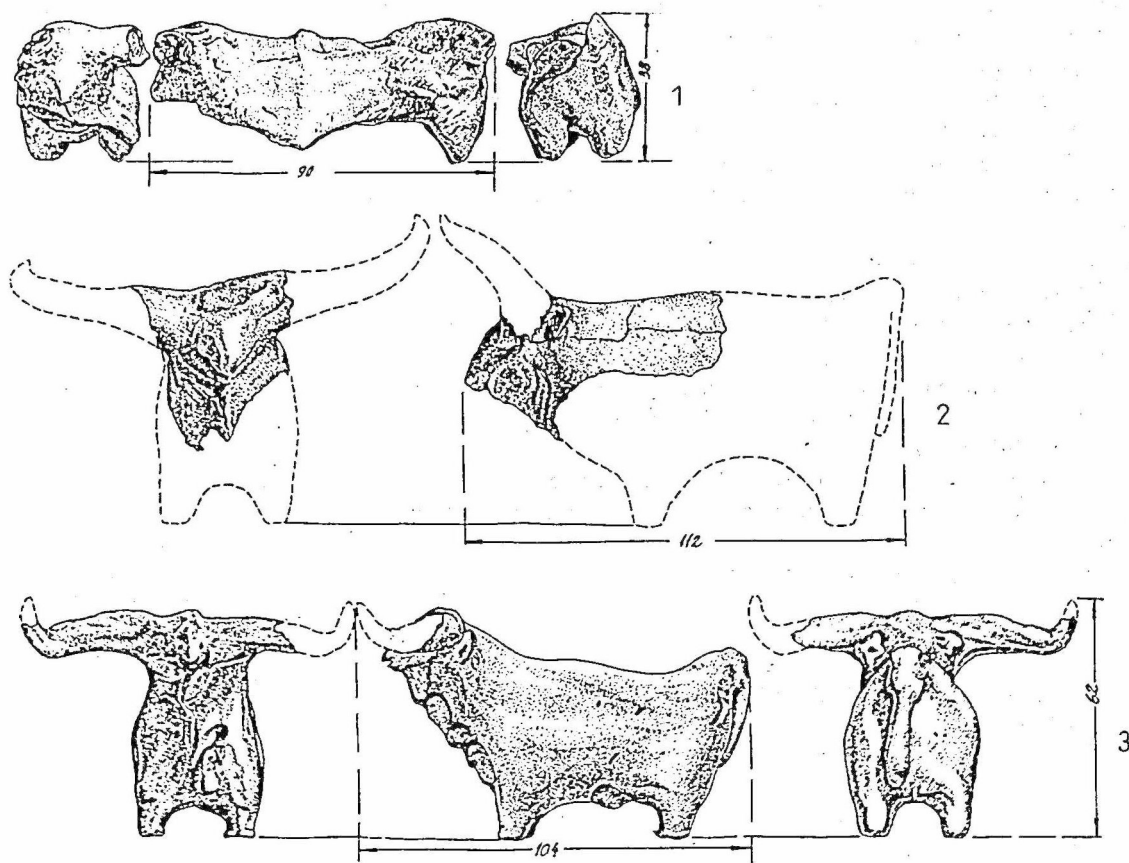

Fig. 2. Statuetă zoomorfă fragmentară, înfățișând un bovidu (1); statueta înfățișând un bour (2); statueta înfățișând o femelă de bour (3).

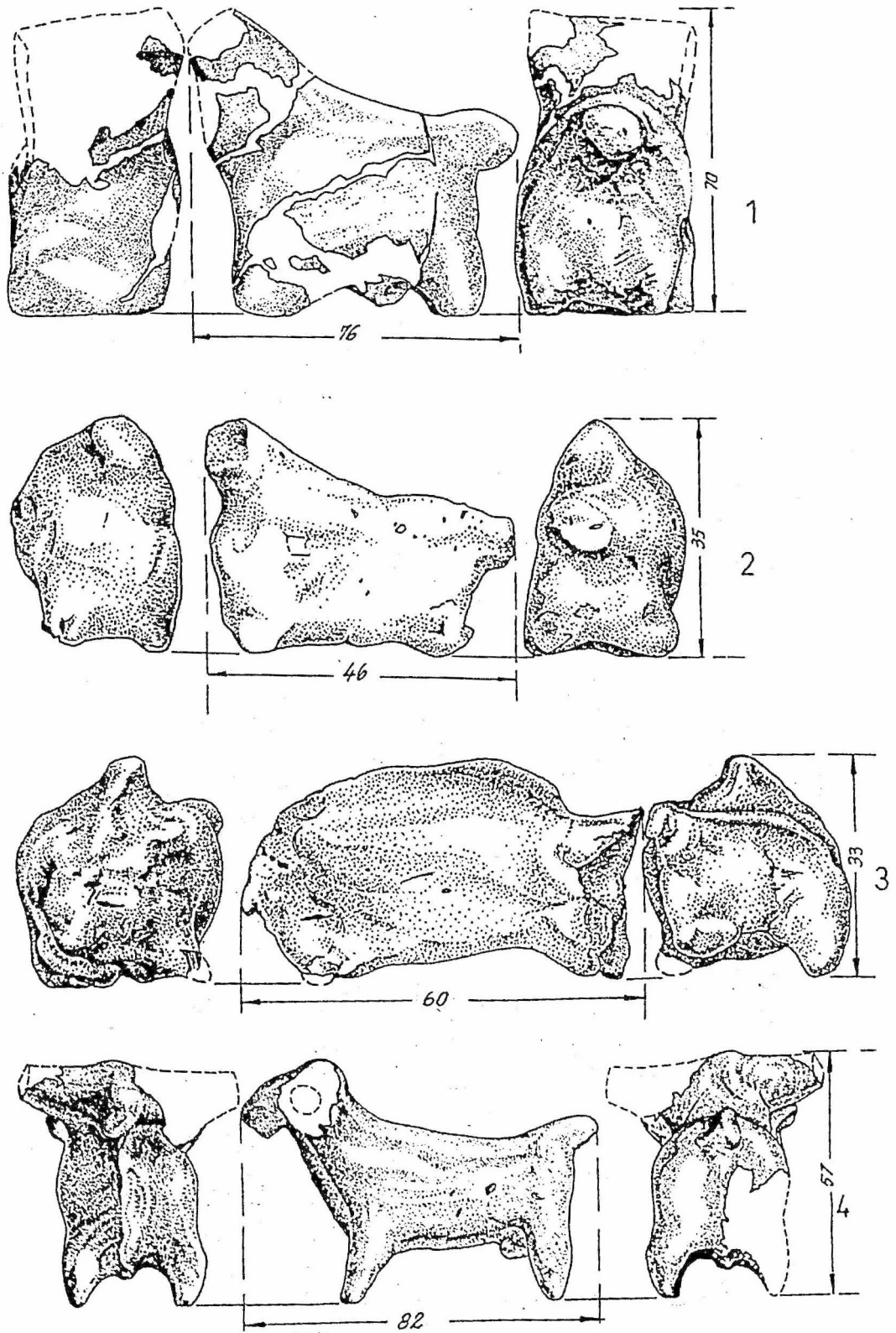

Fig. 3. Statuetă înfățișând un bovid mascul (1); statueta zoomorfă (2); statueta înfățișând un mistreț (3); statueta înfățișând un bovid mascul (4).

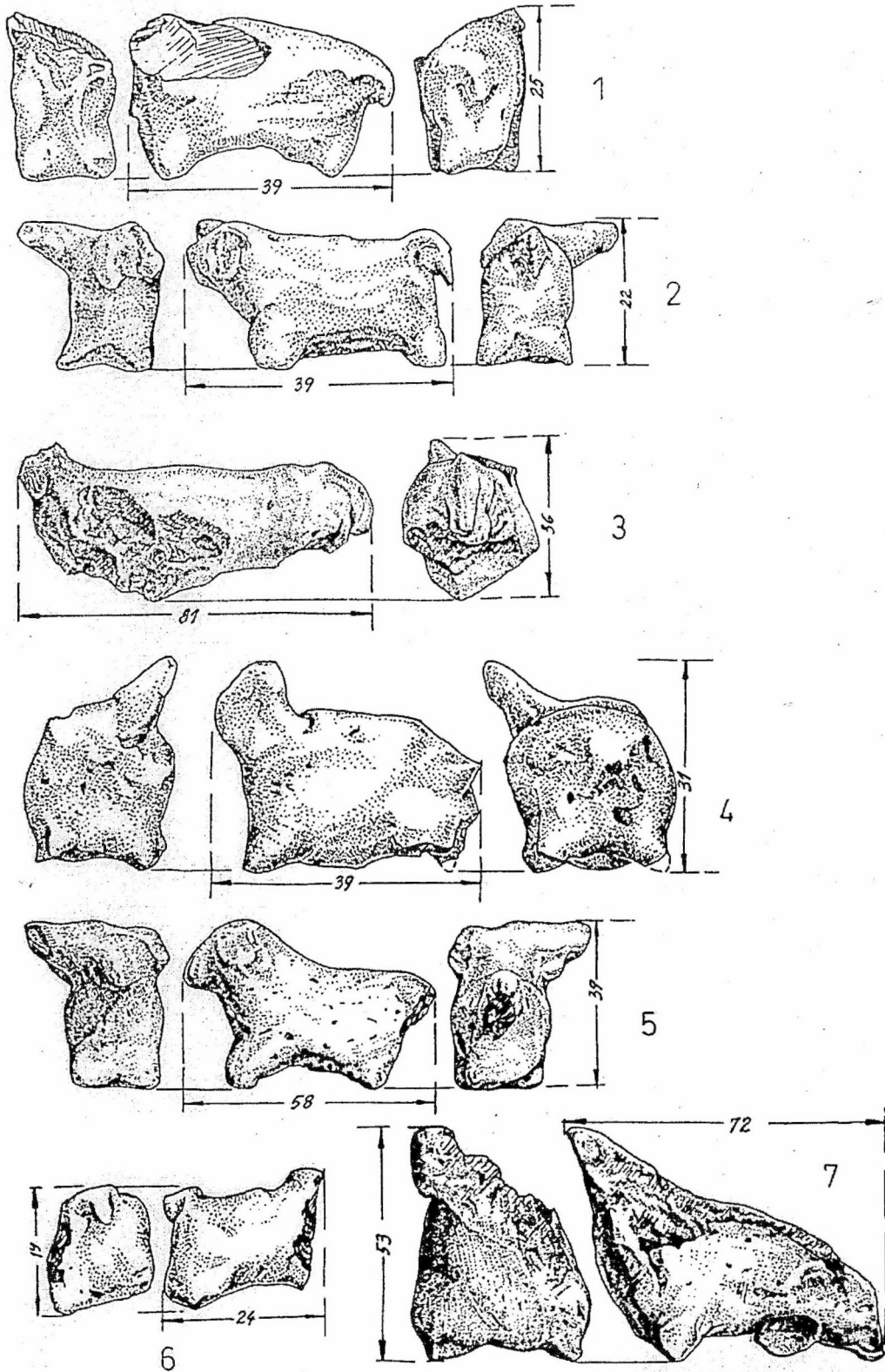

Fig. 4. Statuete fragmentare înfățișând bovidee (1,2); statueta fragmentară înfățișând un bovidu (?) (3); statuete înfățișând berbeci (4,5); statueta zoomorfă puternic stilizată (6); statueta zoomorfă fragmentară, înfățișând probabil un bovidu (7).

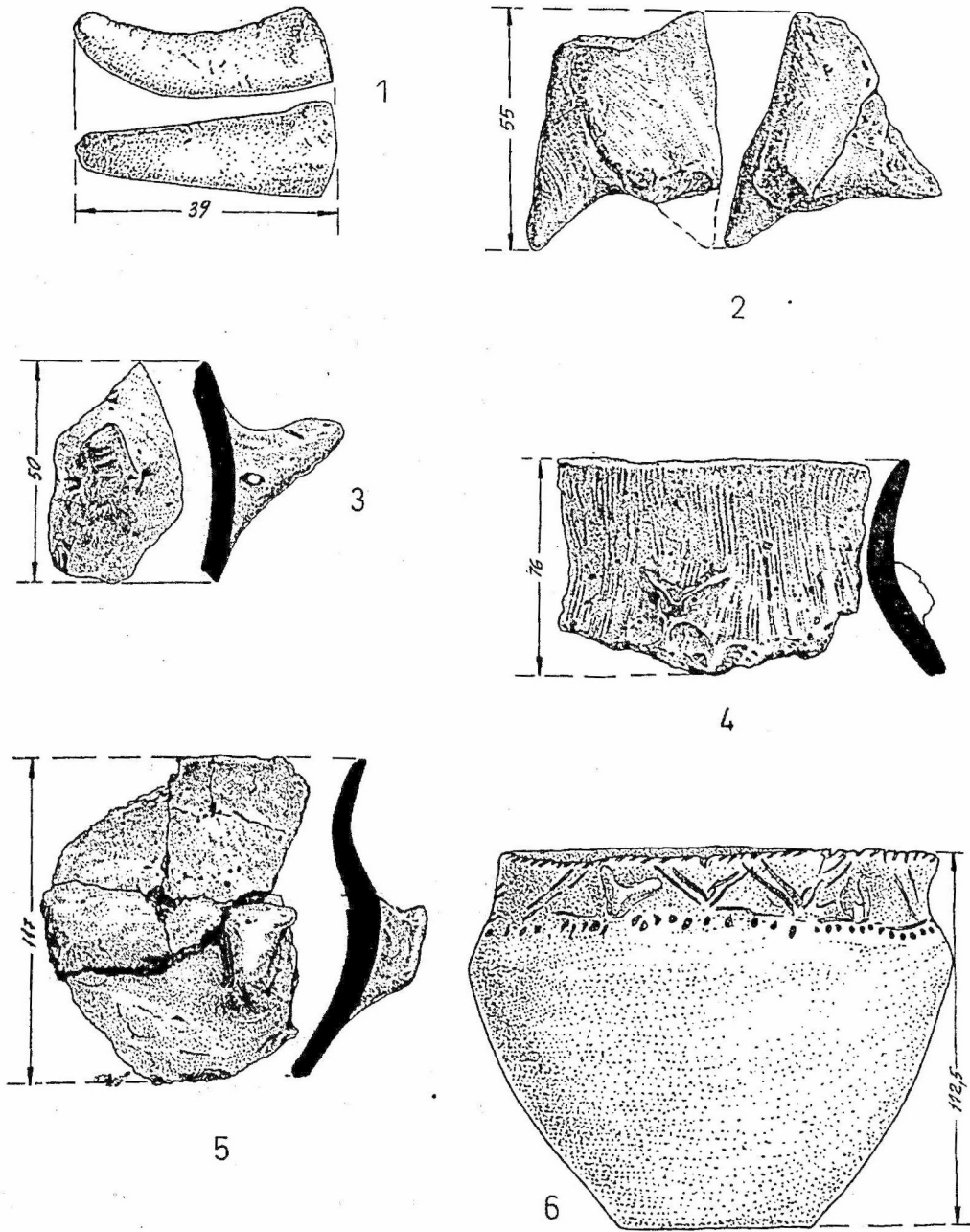

Fig. 5. Corn fragmentar (1); fragment de vas cu toartă în formă de corn de animal (2); fragment de vas decorat cu cap de bovidu (3); fragment de vas decorat cu bucraniu (4); fragment de vas cu protomă zoomorfă (5); vas decorat cu bucranii (6).

Semnificația spargerii statueteleor zoomorfe poate avea aceeași explicație cu cea propusă pentru figurinele și statuetele antropomorfe. Este posibil ca și în cazul reprezentărilor zoomorfe mai puțin realizate, care pot fi asimilate cu figurinele antropomorfe³¹, acestea să fi fost sparte ritual, imediat după săvârșirea ceremoniilor cu caracter magic³² la care fuseseră folosite. În cazul statueteleor modelate realist, spargerea avea loc probabil la anumite intervale de timp, la încheierea unui anumit ciclu, sau în anumite situații când se recrea lumea. „Spargerea statueteleor echivala cu un act de creație, trecerea de la virtual și de la amorf la formal”³³.

³¹ D. Monah, *op. cit.*, p. 202-203.

³² *Ibidem*, p. 203.

³³ *Ibidem*.

După terminarea ritualurilor magice sau religioase la care statuetele respective fuseseră folosite, acestea erau abandonate în preajma locuințelor sau pur și simplu aruncate în gropile cu resturi menajere. Pare probabil că încheierea ritualurilor magice sau religioase la care fuseseră folosite descărcau de sacru aceste obiecte, deoarece numai așa se explică prezența lor în locuri lipsite de orice semnificație culturală.

Diversitatea obiectelor descoperite în gropile cu resturi menajere exclude de la bun început ideea de depunere rituală³⁴. Este dificil de crezut că cineva putea așeza alături de fragmente de chirpic, fragmente ceramice, unelte din piatră și os, oase de animale și obiecte încărcate de o profundă semnificație sacră. Se poate obiecta că toate obiectele găsite în groapa respectivă au fost folosite în cursul unei anume ceremonii religioase, după care au fost distruse și depuse în groapa respectivă. Este doar o ipoteză care se cere verificată.

Din alt punct de vedere despre statuetele zoomorfe descoperite la Mihoveni – *Cahla Morii* dar nu și în alte așezări cucuteniene – se poate face observația că multe dintre ele au certe calități artistice, mamiferele figurate prezentând caracteristicile morfologice externe aproape întru totul conforme cu realitatea, în timp ce, de cele mai multe ori ne găsim în fața unor reprezentări cu totul abstracte, care, evident, au un rol simbolic.

În general se poate observa că statuetele zoomorfe au fost modelate cu mai puțină grijă decât cele antropomorfe, fiind, de cele mai multe ori create de meșteri mai puțin experimentați sau mai puțin înzestrați cu talent artistic³⁵. Alături de statuetele zoomorfe abia schițate care cu greu pot fi încadrate într-o specie cunoscută, e drept, mult mai rar, se întâlnesc și statuete modelate realist, cu detalii anatomice perfect surprinse. Este și cazul statuetelor de la Mihoveni, reprezentând bouri, care prin maniera realistă de modelare s-a reușit figurarea unor mamifere sălbatice aflate în universul omului cucutenian.

Bourii masculi și femele descoperiți la Mihoveni – *Cahla Morii* – dacă interpretarea oferită de noi este cea corectă – au fost modelați de un artist în adevăratul sens al cuvântului, bun cunoscător al modelelor sale, care, chiar dacă nu și-a dorit crearea unor capodopere, a reușit-o din plin³⁶.

CUCUTENI ZOOMORPHIC PLASTIC ART FROM MIHOVENI-CAHLA MORII

SUMMARY

The settlement of *Mihoveni*, Cahla Morii village, commune of Șcheia, the county of Suceava, was discovered three decades ago, as the systematic archaeological research, as well as the field research, lead to the definition of the levels of inhabitation from prehistory until the beginning of the 15th century.

There have been discovered – among other items – the vestiges of eight Cucuteni dwellings, as well as a rich and diversified archaeological material: tools made of stone, silex and bone; pottery (whole or fragments) moulded both from coarse and fine or extra-fine paste, simple or painted; antropomorphic and zoomorphic statuettes.

The present work covers the presentation of the zoomorphic statuettes, whole or fragmentary, as well as the pottery (whole or fragments) adorned with zoomorphic protomae, discovered after the systematic research, as well as the field research, which took place for some time at the Cucuteni settlement of Mihoveni.

Among the content of a dump, in 1999, six zoomorph statuettes were discovered, whole or fragmentary, representing bovines. The realistic moulding of statuettes allowed for the species they represent to be identified: *aurochs* – males and females (*Bos primigenius*).

More fragments of zoomorph statuettes, some representing bovines, rams and a wild boar, were discovered at the site.

A possible fragment of zoomorphic pot was also discovered, adorned with a bovine head, as well as a pot and pottery fragments with zoomorphic protomae, sometimes bovine skulls.

Some of the statuettes discovered at Mihoveni, e.g. the group of six representing bovines, might be considered, from the viewpoint of moulding, as genuine works of art, while the others, coarser, are barely sketched.

³⁴ Prezența unor figurine feminine sumar modelate în groapa nr. 36 a fost considerată un indiciu că „unul dintre locuitorii locuinței vecine se ocupa în chip statornic și cu modelarea figurinelor”. Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *op. cit.*, p. 74.

³⁵ Vl. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, p. 69; idem, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 219-220.

³⁶ Am beneficiat în timpul redactării acestei lucrări de sfaturile competente ale domnului dr. Dan Monah. Îi mulțumim și pe această cale pentru sollicitudine.

In today's stage of knowledge regarding the religion and the magical usage of the people of Cucuteni it is rather hard to point out the significance of the moulding of the zoomorphic statuettes and of their use. We can only assert that they were sacred, religious objects used for magical and religious rituals.

FIGURE EXPLANATIONS

Fig. 1. Statuette representing a male auroch (1); statuette representing a female auroch (2).

Fig. 2. Fragmentary zoomorphic statuette representing a bovine (1); statuette representing an auroch (2); statuette representing a female auroch (3).

Fig. 3. Statuette representing a male bovine (1); zoomorphic statuette (2); statuette representing a wild-boar (3); statuette representing a male bovine (4).

Fig. 4. Fragmentary zoomorphic statuettes representing bovines (1, 2); fragmentary zoomorphic statuette representing a bovine (?) (3); statuettes representing rams (4, 5); extremely stylised statuette, possibly representing a bovine (7).

Fig. 5. Fragmentary horn (1); fragment of a pot with animal horn-shaped lug (2); fragment of zoomorphic pot, adorned with a bovine head (3); fragment of pot adorned with a bovine skull (5); pot adorned with bovine skulls (6).